

3. Держархів Волинської області, ф. 36, оп. 10, спр. 3.
4. Держархів Волинської області, ф. 54, оп. 3, спр. 81.
5. Держархів Волинської області, ф. 248, оп. 1, спр. 1.
6. Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя : монографія / Ю. В. Крамар. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 404 с.
7. «Просвіта» на Волині: минуле й сучасне : зб. наук. ст., док. і матеріалів / [за ред. В. К. Барана]. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 196 с. : ілюстр.
8. Протоієрей Гаюк М. Село Романів / М. Гаюк // Літопис Волині. – Вінніпег (Канада), 1990. – № 16, чис. 16. – С. 127.
9. Сорока Ю. М. Романів. Історичне минуле і сучасне волинського села / Ю. М. Сорока. – К. : ПАТ «Віпол» ПП. Сергійчук М. І., 2013. – 243 с.

Сорока Юрій. Романовський просветительский центр в 1920-х – начале 1930-х годов. В статье раскрывается история создания и деятельности одной из первых культурно-просветительских организаций на Волини. Акцентируется внимание на то, что с приходом в регион польской власти, просветительское движение развивается в глубь, стаёт важным фактором национальной жизни, расширяет свое влияние на разные сферы деятельности украинцев. Освещена роль романовской филии Луцкой «Просвита» в распространении украинских книг и газет, в проведении мероприятий приуроченных Шевченковским дням, Праздника матери и др.; она приложила много усилий для развития украинского кооперативного движения в селе. В статье показано влияние романовской «Просвита» на церковную жизнь, что способствовало постепенной украинизации церковного богослужения, освещена роль товарищества в развитии национального самодеятельного театра. В статье подняты вопросы влияния «Просвита» на развитие украинской школы, раскрыты репрессивные действия польских властей против членов организации.

Ключевые слова: Романов, товарищество, украинская культурная жизнь, кооперативное движение, религия.

Soroka Yuriy. Romanov Educational Center in the 1920s -early 1930s. The article focuses on the fact that with the advent of Polish authority in this region educational activity expands and becomes an important factor in national life, spreads its influence on the development of various spheres of Ukrainians' activity. The article highlights the role of romanov branch of Lutsk society «Prosvita» in circulating Ukrainian books and newspapers, in holding measures dedicated to Shevchenko's days, mother's day as well as its effort for the development of Ukrainian cooperative movement in the rural. The article shows the influence of romanov branch «Prosvita» on religious life, which promoted gradual ukrainization of religious service; outlines the role of society in the development of national amateur theatre. In the article the issues of influence of «Prosvita» on the development of Ukrainian school have been raised. Repressions of Polish authorities against the members of organization have been revealed as well.

Key words: Romaniv, partnership, Ukrainian cultural life, cooperative movement, religion.

УДК 94(477.82)«1928/1932»:061.2:008:37

Юрій Крамар

Ліквідація товариства «Просвіта» на західноволинських землях (1928–1932 рр.): причини та наслідки

У статті висвітлено причини ліквідації польською владою культурно-освітнього товариства «Просвіта» на території Волинського воєводства наприкінці 1920 – на початку 1930-х рр. Показано наслідки та вплив, яка мала ця подія на суспільно-політичні й культурні процеси в краї.

Ключові слова: товариство «Просвіта», Волинське воєводство, українська громада, національний рух, польська адміністрація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Культурно-освітнє життя було важливою складовою частиною українського національного руху в міжвоєнній Польщі. В утвердженні національної свідомості українського населення східних воєводств Другої Речі Посполитої велику роль відігравали культурно-освітні товариства. Однією з таких організацій була «Просвіта», заснована ще в 1868 р. у Львові.

У міжвоєнний період товариство «Просвіта» розгорнуло активну культурно-просвітницьку діяльність не лише в Галичині, а й на Волині, ставши одним із головних осередків українського національно-культурного руху в краї.

Мета статті – з'ясувати причини ліквідації польською владою українського просвітницького руху на території Волинського воєводства наприкінці 1920 – на початку 1930-х рр. та наслідки цієї політики й вплив на суспільно-політичні та культурні процеси в краї.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Діяльність культурно-освітнього товариства «Просвіта» на західноукраїнських землях у 1920–1930-ті рр. розкрито в низці робіт українських істориків – Б. Савчука [1], Г. Бухала [2], І. Зуляка [3]. Окремих проблем діяльності волинської «Просвіти» торкаються у своїх працях М. Кучерепа [4], М. Філіпович [5], П. Шиманський [6]. Водночас більшої уваги потребує висвітлення не лише форм громадсько-культурного життя місцевих українців, характер їхніх взаємин із місцевою польською адміністрацією, а й аналіз внутрішніх суперечностей, які призвели до наростання кризових явищ усередині українського руху на Волині на зламі 1920–1930-х рр.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Український національно-політичний рух на західноволинських землях, досить слабкий і розпорошений на початку ХХ ст., поступово почав набирати організованих форм і здобувати щоразу більше прихильників серед українців краю в роки Першої світової війни. Саме тоді тут з'явилися перші українські культурні й освітні осередки – гуртки товариства «Просвіта» та українські народні школи. На Волині, організацією культурно-освітнього життя на контрольованій німецькими та австрійськими військами території займалися громадські організації Галичини, а також вербункові комісаріати Українських січових стрільців.

Драматичні події, пов'язані з польсько-українською та польсько-радянською війнами, на деякий час загальмували розвій політичного й культурного життя в краї, не давши можливості утвердитись українським впливам серед мешканців Волині.

Відродження українських громадсько-культурних організацій і товариств, у т. ч. «Просвіти», на території Західної Волині розпочалося на початку 1920-х рр., коли остаточно вирішилося питання державної приналежності західноволинських земель. Останні на підставі умов Ризького мирного договору 1921 р. відійшли до Польщі. Більшість мешканців новоствореного Волинського воєводства, за даними перепису 1921 р., становили українці. Із-поміж 1 437 907 жителів Волині їх нараховувалося 983 596 осіб, або 68 % усіх жителів [7, с. 62].

Українське культурно-освітнє товариство «Просвіта» стало одним із головних осередків національного життя місцевих українців. Своє завдання воно вбачало в розповсюдженні освіти й піднесенні національної самосвідомості українського населення Волині. Досить швидко просвітянство перетворилося на масове явище. Кожне товариство започаткувало велику кількість філій у містах, а також у маленьких містечках і селах воєводства. Кульмінаційним пунктом у розвої «Просвіти» на Волині були 1928–1929 рр. На ту пору на терені воєводства нараховувалося загалом 640 організаційних осередків товариства, які об'єднували 16 700 членів [8, арк. 13].

Важливу роль товариство «Просвіта» відіграло в культурно-мистецькому житті українського населення Волині. Воно проводило велику роботу зі створення на території воєводства українських драматичних, хорових і музичних колективів. Майже кожна третя філія «Просвіти» мала свій власний хор. Головним завданням просвітянських хорових колективів була пропаганда кращих зразків народної, професійної та духовної музики [6]. Із товариством «Просвіта» на Волині пов'язане також відродження традицій української народної хореографії й театру.

Одним із головних напрямів діяльності товариства став розвиток україномовного шкільництва на Волині. На території Волинського воєводства станом на 1922 р. існувало 442 школи з українською мовою викладання [9, с. 133]. Однак ще до вступу в дію закону про шкільництво 1924 р. більшість із них була закрита польською владою. У 1927/1928 н. р. на території воєводства залишилося лише п'ять шкіл, де навчання проводилось українською мовою [10, арк. 26]. Саме тому товариство «Просвіта» активно стало на захист українських шкіл на Волині. Члени товариства брали дієву участь в акціях шкільних плєбісцитів, складанні декларацій за відкриття україномовних шкіл.

Пожвавлення українського національного руху на Волині викликало неабияке занепокоєння польської влади. Обговоренню цього питання присвячено зібрання повітових старост, яке відбулося 18–20 січня 1923 р. в Луцьку під головуванням виконувача обов'язків воєводи Тадеуша Двораковського. Більшість повітових старост у своїх виступах наголошували, що український національний рух на Волині існує й становить серйозну загрозу для польських національних інтересів. «Рух українців, – стверджував

любомльський староста, – започаткувало православне духовенство і українське учительство, яке перебуває під впливом діячів зі Східної Малопольщі (тобто Галичини. – *Ю. К.*)» [11, арк. 1]. Дубенський староста констатував надто «швидкі темпи полонізації українців, що дало протилежний бажаному результат – створило поле для української агітації» [11, арк. 6].

Серед чинників, які сприяли активізації українського національного руху, причому не лише на Волині, а й у сусідньому Поліському воєводстві, польська адміністрація відзначала й діяльність «Просвіти». В одному зі звітів корпусу охорони прикордоння за 1923 р. зазначалося: «Цей рух небезпечніший за більшовизм, бо його керівники – люди інтелігентні, переважно з вищою освітою... Організація загалом досить активна, успішно розвиває агітацію по селах. У цьому особливо відзначаються попи (священики) й учителі українського походження. Чим далі на південь, тим сильнішою є діяльність “Просвіти”. На цих теренах агітатори поводяться дуже вороже, просто зухвало, відверто налаштовують населення проти Польщі» [12, с. 221].

Утім, незважаючи на зростаючу протидію з боку польської влади чисельність місцевих осередків «Просвіти» на Волині продовжувала зростати. Існували, щоправда, й чималі труднощі в діяльності товариства на місцях. Вони пов’язані не лише з утисками польської влади, а й із гострою нестачею фінансових коштів. Певну допомогу організації надавали українські послы, центральна управа «Просвіти» у Львові, західноукраїнські політичні партії. Деякий час фінансова допомога для товариства надходила із закордону – із Радянської України [13, с. 269–270].

Певний вплив на розвиток українського культурно-освітнього руху на Волині й Поліссі зробило Українське селянсько-робітничє об’єднання («Сель-роб»). Це політичне угруповання, засноване в жовтні 1926 р. мало на території північно-східних воєводств досить розгалужену мережу своїх осередків. Наприкінці 1920-х рр. діячі Сель-робу, керуючись директивами Комуністичної партії Західної України (далі – КПЗУ) почали масово переходити до гуртків і бібліотек-читалень «Просвіти», щоб використати їхній легальний статус для активізації своєї діяльності [14, арк. 15 зв.]. Це дало можливість і «Просвіті» значно розширити мережу своїх осередків на місцях.

Діяльності товариства перешкоджали й ідеологічні суперечності між його керівниками й низовими структурами. Наприкінці 1920-х рр. Сель-роб і КПЗУ прагнули підпорядкувати своєму впливу якнайбільшу кількість осередків «Просвіти» на Волині та Поліссі. Вони масово делегували представників до філій товариства. Тому велика кількість низових осередків «Просвіти» опинилася під безпосередніми впливами КПЗУ й Сель-робу [14, арк. 16]. Це дало підстави польській владі звинуватити товариство в антидержавній діяльності й наприкінці 1920-х рр. розпочати підготовку до його ліквідації.

Уже у 1927 р. під приводом «політичної неблагонадійності» закрито десятки повітових осередків «Просвіт». Наприклад, офіційним приводом до ліквідації Дубнівської «Просвіти» стало опанування її осередків впливами Сель-робу. У Дубні повітовий осередок товариства очолював посол М. Чусмай – один із лідерів Сель-робу. У звіті воєводи В. Мєха за 1927 р. читаємо: «посол Чусмай систематично влаштовує політичні наради виключно за допомогою членів «Просвіти» та її філій, що вказує на те, що діяльність товариства є швидше політичною, аніж освітньою» [15, к. 88].

Чергова хвиля репресій проти української організації розгорнулася у 1928 р., після призначення очільником воєводської адміністрації Генрика Юзєвського. Головним завданням польської політики на Волині воєвода визначив державну асиміляцію краю. Стратегічна мета «волинської політики» полягала в тому, щоб політичною асиміляцією українського населення Волині добитися найтіснішої інтеграції цього регіону з Польщею. Даючи загальну оцінку українству Волині, Г. Юзєвський приходив до висновку, що загалом воно придатне для державної асиміляції й схильне до співпраці з поляками [16, арк. 144]. Однак, на думку воєводи, український рух на Волині, з огляду на державні інтереси Польщі, мав одну дуже небезпечну рису – йому притаманний сильний галицький вплив. Тому важливе місце у «волинській програмі» займала проблема ізоляції Волині від політичних та ідеологічних впливів Східної Галичини. Передбачалося ліквідувати на терені воєводства політичні й громадсько-культурні організації, осередки яких перебували поза межами Волині.

У вересні 1931 р. волинський воєвода розробив секретний документ, який подав міністру внутрішніх справ Польщі. У ньому, зокрема, містилися конкретні пропозиції щодо тактики поступового відмежування північно-східних земель від галицьких воєводств. «Нинішня політична ситуація на Волині, – зазначав Г. Юзєвський, – з огляду на сусідство зі Східною Малопольщею (Східною Галичиною. – *Ю. К.*) зобов’язує до здійснення певних кроків, які б, з одного боку, запобігли поширенню терористичних виступів, а з другого – підкреслили б політичну окремішність Волині» [17, арк. 3]. На думку воєводи, ізоляція Волині від Східної Галичини зробила б неможливою будь-яку пропагандистську діяльність

галицьких політиків на терені воєводства, доставку партійної літератури, приїзди кур'єрів й одночасно спричинила б розрив організаційних зв'язків місцевих партійних осередків зі львівськими центральними органами.

Очевидно, висунуті Г. Юзевським пропозиції щодо тактики поступової ізоляції Волині від Галичини були схвалені в Міністерстві внутрішніх справ, оскільки вже на початку 1930-х рр. волинська адміністрація розпочала активну реалізацію цієї програми. Репресій зазнали, насамперед, легальні українські партії: Сель-роб, Українське національно-демократичне об'єднання, Українська соціалістична радикальна партія, а також культурно-освітнє товариство «Просвіта». Лише в 1928 р. на терені воєводства ліквідовано 318 його осередків [18, арк. 29]. У цьому році «Просвіти» припинили своє існування в Рівненському, Ковельському й Дубнівському повітах, а в наступному – у Володимирському повіті. До середини 1930-х рр. адміністрація Г. Юзевського ліквідувала більшість осередків «Просвіт» на Волині. У 1935 р. їх залишилося лише сім [19, к. 10].

Узамін ліквідованих осередків товариства «Просвіта» воєводська адміністрація мала намір створити українські громадсько-культурні організації, які б діяли під опікою влади й стояли на платформі польсько-українського співробітництва. Однією з них стала т. зв. «Просвітянська хата».

Перші «Просвітянські хати» почали з'являтися у волинських селах у 1932 р., після того, як воєводська адміністрація ліквідувала більшість осередків товариства «Просвіта» на Волині. Їх відкриття супроводжувалося великими урочистостями, у яких брали участь українські посли й сенатори Волині, представники воєводської адміністрації. Розбудова «Просвітянських хат» проходила досить швидкими темпами. Якщо в 1932 р. їх було лише сім, то вже в 1937-му – близько 120, найбільше – у Рівненському (53), Луцькому (28), Здолбунівському (28), Дубенському (19) повітах [20, арк. 3].

Статут «Просвітянської хати» відкривав широкі можливості для культурно-освітньої діяльності на селі. Передбачалося видавати й розповсюджувати підручники, педагогічні та науково-популярні книги, газети, засновувати музеї, книгарні, бібліотеки, аматорські курси, влаштовувати літературні й музичні вечори [21, с. 3].

Майже при кожній «Просвітянській хаті» існували народні (просвітянські) хори. Деякі з них переросли рівень аматорських колективів. Так, помітний внесок у розвиток регіональної музичної культури зробив хор «Просвітянської хати» с. Шубкова Тучинської гміни Рівненського повіту. Розквіт його діяльності припав на 1935–1936 рр. Колектив постійно брав участь в аматорських виставах, які влаштовували члени місцевої «Просвітянської хати», в урочистих академіях та інших заходах [6, с. 35].

Потрібно, однак, зазначити, що, незважаючи на фінансову підтримку воєводської адміністрації, загалом діяльність «Просвітянських хат» не відзначалася великою активністю. По-перше, вони не були організаціями культурно-освітнього характеру в повному розумінні цього слова. На з'їзді старост Волинського воєводства в 1936 р. воєвода Г. Юзевський чітко окреслив завдання «Просвітянських хат». Воно мало полягати в тому, аби протидіяти «небажаним політичним впливам» у волинському селі. Тому існування «Просвітянських хат» швидше мало політичний сенс і диктувалося завданнями «волинської політики» Г. Юзевського. Адже не випадково стати членом «Просвітянської хати» можна було лише після підтвердження свого членства у ВУО й підписання декларації про лояльність.

По-друге, діяльність «Просвітянських хат» на Волині нерідко натрапляла на неприхильне ставлення до них із боку українського населення. Так, у 1934 р. в с. Омелянику Луцького повіту місцеві жителі знищили виставку й декорації для театральної вистави, яка мала відбутися в приміщенні «Просвітянської хати» [22, с. 206]. Були й випадки масового виходу українських селян із «Просвітянських хат», як, наприклад, у цьому ж році в кількох сільських гмінах Рівненського повіту [23, арк. 41]. У своєму звіті від 1936 р. луцький староста вимушений був констатувати, що «всі діючі на терені Луцького повіту «Просвітянські хати» мають слабкі політичні впливи, не користуються великою популярністю на терені».

Отже, створені на місці ліквідованих польською владою «Просвіт» українські громадсько-культурні організації на зразок «Просвітянських хат», «Просвітянських хорів» розглядалися, насамперед, як інструмент для здійснення політичної концепції волинського воєводи Г. Юзевського, яка реалізовувалась у 1928–1938 рр. Чисельність цих організацій була невеликою (у 1937 р. – усього 120 «Просвітянських хат»; для порівняння: станом на 1928 р. на Волині існувало 478 осередків «Просвіт»), а їх впливи – незначними.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Найбільш масовою українською громадсько-культурною організацією на Волині впродовж майже всього міжвоєнного періоду залишалось культурно-освітнє товариство «Просвіта». Із ним пов'язані відродження традицій української народної хореографії, розвиток інструментального музичного мистецтва, аматорського, а згодом і професійного

театру на західноволинських землях. Товариство опікувалось україномовним шкільництвом, розвивало різні форми позашкільної освіти серед місцевих українців.

Репресивна політика польської влади на початку 1930-х рр. призвела до фактично повного припинення діяльності товариства «Просвіта» на території Волинського воєводства. Ці заходи мали негативний вплив на національно-культурне життя українського населення краю, спричинили заго-стрення їхніх взаємин із місцевою воєводською адміністрацією.

Джерела та література

1. Савчук Б. Волинська «Просвіта» / Б. Савчук. – Рівне : Ліста, 1996. – 149 с. : ілюстр.
2. Бухало Г. «Просвіта» сіяла світло: сторінки історії Рівненської «Просвіти». 1917–1928, 1942–1944 рр. / Г. Бухало ; Рівненський краєзнавчий музей ; Обл. т-во «Просвіта» ім. Т. Шевченка. – Рівне : Держ. ред-вид. п-во, 1994. – 47 с.
3. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) : монографія / І. С. Зуляк. – Тернопіль : Воля, 2005. – 946 с.
4. Кучерепа М. «Просвіта» на Волині у міжвоєнний період (20-ті – початок 30-х років XX ст.) / М. Кучерепа // «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне : зб. наук. ст. і док. / [за ред. В. К. Барана]. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2001. – С. 11–23.
5. Філіпович М. Луцька «Просвіта». 1918–1935 рр. : монографія / М. Б. Філіпович. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 240 с.
6. Шиманський П. Й. Музична культура Волині I пол. XX ст. : монографія / П. Й. Шиманський. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2005. – 172 с.
7. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 wrzesnia 1921 r. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. – Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1926. – Т. XXIII.
8. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської області), ф. 46, оп. 9, спр. 2320.
9. Iwanicki M. Oświata i szkolnictwo ukraińskie w Polsce w latach 1918–1939 / M. Iwanicki. – Siedlce : Wyd. Uczelniane WSP w Siedlcach, 1975. – 272 s.
10. Держархів Волинської області, ф. 46, оп. 3, спр. 31.
11. Держархів Волинської області, ф. 46, оп. 1, спр. 67.
12. Вабішчевич А. Національна-культурнае жыцце Заходняй Беларусы (1921–1939) / А. Вабішчевич. – Брэст : БГУ ім. А. Пушкіна, 2008. – 320 с.
13. Вінниченко І. Українці Берестейщини, Підляшшя і Холмщини в 1-ій половині XX століття: хроніка подій / І. Вінниченко. – К. : ВАТ «Книжкова друкарня наукової книги», 1997. – 288 с.
14. Держархів Волинської області, ф. 46, оп. 9а, спр. 999.
15. Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Zespół 8. Prezydium Rady ministrów, Protokoły Komitetu Politycznego Rady Ministrów z lat 1921–1923. Rkt. 56, t. 8.
16. Держархів Волинської області, ф. 34, оп. 1, спр. 35.
17. Держархів Волинської області, ф. 46, оп. 9а, спр. 698.
18. Держархів Волинської області, ф. 46, оп. 9а, спр. 1076.
19. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego Dział Rękopisów. «Wołyń-czerwiec 1937». Sprawozdanie H. Józewskiego obrazuje sytuację Województwa Wołyńskiego, № akc. 1549.
20. Держархів Волинської області, ф. 198, оп. 1, спр. 19.
21. Українська Нива. – 1931. – № 30.
22. Wołyń – dokumenty CAW // Przegląd Wschodni. – 1997. – Т. 4. – З. 1.
23. Держархів Волинської області, ф. 46, оп. 9, спр. 1994.

Крамар Юрій. Ликвідація організації «Просвіта» на западноволинських землях (1928–1932 гг.): причини і следствия. В статті досліджується культурно-просвітительська діяльність організації «Просвіта» на території Волинського воєводства в 1920–1930-х гг. «Просвіта» стала одним із головних очагов українського національно-культурного руху на Волині в міжвоєнний період. С нею пов'язано відродження традицій української народної хореографії, розвиток інструментальної народної музики, професійного театру на западноволинських землях. «Просвіта» займалась попечительством україномовних шкіл, підтримувала різні форми позашкільного виховання серед місцевих українців.

Окремий аспект дослідження – характер взаємин польської адміністрації з місцевою українською громадою. Підсумовано, що головною метою державної політики Польщі щодо українського населення Волині була поступова ліквідація організаційних форм українського національного руху і денационалізація українців.

Ключеві слова: громада «Просвіта», Волинське воєводство, українська громада, національний рух, польська адміністрація.

Kramar Yuriy. The Liquidation of «Prosvita» Organization on the Western Volyn Lands in the Years 1928–1932: Causes and Consequences. This article studies the cultural and educational activity of the society «Prosvita» on the territory of the Volyn region in 1920–1930-s. We show that Prosvita became one of the main centers of ukrainian national and cultural movement in the Volyn region during the interwar period. The regeneration of the Ukrainian folk choreography traditions, the development of the instrumental folk music and professional theatre on the Western Volyn lands were connected with that organization. The society took care of the ukrainian schooling and it had developed different forms of out-of-school education among local Ukrainians.

Another aspect of this research is the character of the relation between Polish administration and local Ukrainian community. We come to a conclusion that the main goal of the Poland's state policy concerning Ukrainian population in Volyn was step by step elimination of any organizational forms of Ukrainian cultural and educational life in the region and a gradual denationalization of the Ukrainians.

Key words: «Prosvita» organization, Volyn region, the Ukrainian community, national movement, Polish administration.

УДК 94(477.82)«1921/1939»:[061.2:008:37]:351.858

Лариса Понедельник

Волинська «Просвіта» в боротьбі за національне відродження

У статті зроблено спробу проаналізувати початки зародження волинської «Просвіти», охарактеризувати її діяльність на певних етапах та боротьбу за національне відродження в умовах Польської держави в 1921–1939 рр. Увагу акцентовано на ролі літературного процесу, видавництва і бібліотек.

Ключові слова: національне відродження, культурне життя, інтелігенція, публіцистика, видання, бібліотека.

Постановка наукової проблеми та її значення. «Просвіта» – суто українське явище. Вона створена в складні для української спільноти часи з метою розвитку культурного й духовного життя нації. У непросте сьогоднішнє повернення та переосмислення забутих, маловідомих, сфальсифікованих сторінок історії культури й імен культурних діячів – важлива передумова для відновлення історичної пам'яті та формування національної самосвідомості. Тому досить актуальним для України як держави, яка обрала свій курс на Європу, європейські цінності і її життєві стандарти, є вивчення історичного досвіду «Просвіти» й спрямування її курсу на реалізацію національної ідеї, розбудови громадянського суспільства, налагодження культурних зв'язків і порозуміння між народами.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналіз наукового доробку з досліджуваної теми засвідчує: низка її складників знайшла певне відображення в історичній літературі. У монографії Б. Савчука «Волинська «Просвіта»» [18] розкрито виникнення, становлення та всебічну діяльність товариства, спрямовану на захист національної культури від чужих асиміляторських впливів. Діяльність Луцької «Просвіти» в такому контексті дослідила М. Філіпович [21]. Г. Бухало проаналізував розвиток товариства на Рівненщині в 1917–1928 рр. та його зв'язки з іншими національно-культурними осередками [10]. Підсумковим дослідженням про просвітянську організацію Волині став збірник наукових статей, документів і матеріалів, виданий у 2001 р. у Волинському державному університеті імені Лесі Українки [17]. Книга ілюструє становлення «Просвіти» в краї, її внесок у розвиток літературно-мистецького життя регіону. На жаль, у дослідженнях не розкрито всю багатогранну роботу просвітницького руху на Волині. Тому ця проблема заслуговує на окрему наукову розвідку.

Мета й завдання дослідження. Мета статті – висвітлити зародження просвітницького руху на Волині; **завдання** – проаналізувати початки зародження Волинської «Просвіти», охарактеризувати її діяльність на певних етапах і боротьбу за національне відродження в умовах Польської держави в 1921–1939 рр.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Історія Волинської «Просвіти» сягає 1916 р., коли в с. Матієві (тепер смт Луків Турійського району) на Ковельщині провідник УГА Д. Вітовський був направлений сюди для набору добровольців у легіон УСС. Проте, замість військової справи, молодий письменник розгорнув просвітницьку роботу. У цьому ж році, завдяки студенту Київського університету Івану Федорову, відкривається осередок «Просвіти» в